

LES CIUTATS CATALANES I LA LITERATURA ESTRANGERA
Isidor Cònsul

La relació entre les ciutats i la literatura no es sistematitzà fins ben entrat el segle XIX mercès a la imbricació de tres elements: la pèrdua del sentiment envers la natura que havia estat referència obligada de les literatures romàntiques, la consolidació de la burgesia que animà el creixement de les ciutats i la seva reconversió en el marc de la vida moderna i, en tercer lloc, l'esclat de la literatura realista, entesa com a calc de la societat, que contribuí a fixar el creixement i la metamorfosi de bona part de les ciutats europees.

L'empenta burgesa obligà les ciutats a obrir la cotilla dels nuclis antics -ciutats medievals, en molts casos- per assimilar poblacions veïnes i eixamplar-se en una perspectiva d'horitzons més folgats. La burgesia es distingia pel seu dinamisme emprenedor i les grans urbs, empeltades del mateix esperit, endegaren un procés de desenvolupament i de transformació. Fou llavors que, de bracet amb les estètiques del realisme, la literatura esdevingué fonamentalment urbana. L'escriptor del XIX té molt de notari i es distingí, sobretot, per ser un gran observador. Els paisatges urbans envaeixen el món de la novel·la i Balzac, Flaubert i Zola, entre altres, es convertiren en els cronistes del París del XIX, de la mateixa manera que Charles Dickens ho fou de Londres, Narcís Oller, de Barcelona, i Galdós, de Madrid, per posar només alguns exemples.

El procés encetat mitjan segle passat s'ha multiplicat en l'actual i és difícil de trobar una ciutat de mitjana empenta que no s'hagi vist solcada pels miralls de la literatura. Miralls canviants i fragmentaris, però, perquè les ciutats evolucionen i els autors només aconsegueixen retrats parcials i fugissers: la imatge d'un temps que és vàlida per uns anys, però condemnada,

en el futur, a ser la fotografia groguenca d'un passat irrecuperable. I es poden resseguir, en aquesta línia, les evolucions i giragonses d'una urbs moderna a partir de la literatura que l'ha reflectida. La ciutat de Nova York d'aquests darrers anys, per exemple, té com a novel·la emblemàtica **La foguera de les vanitats**, de Tom Wolfe, tot i que no és pot prescindir d'altres autors com ara Paul Auster (**La ciutat de vidre**) o Didier Decoin (**Abraham de Brooklyn i John l'infern**), ni dels guions que Woody Allen ha convertit en festa cinematogràfica. En tot cas es tracta d'una literatura on el perfil de Nova York es retalla diferent del que dibuixà John dos Passos a **Manhattan Transfer** (1925) o del que bastí Henry James a **Washington Square** (1880).

D'altra banda, les ciutats passen per rasers diferents a l'hora del repartiment literari: n'hi ha que han tingut sort des d'una perspectiva quantitativa i unes altres han gaudit el benefici de la qualitat. Dublín, per exemple, serà per sempre més la mítica ciutat de l'**Ulises** de Joyce, Praga sembla indestriable de Kafka, i Elias Cannetti, Thomas Bernhard, Robert Musil i Joseph Roth, entre altres, han emmarcat la seva obra a Viena, capital musical de la cultura europea.

Barcelona no s'allunya de la teoria exposada, en el sentit que la literatura no començà a reflectir-la sistemàticament fins al segle passat. L'estrena fou acomboiada pel primer esclat del catalanisme polític i per l'avinentesa d'un important creixement urbà que culminà en l'Exposició Universal de 1888. Anteriorment, però, alguns visitants il·lustres com Giacomo G. Casanova, Stendhal, Washington Irving, Prosper Mérimée o Hans Christian Andersen havien deixat comentaris i impressions sobre les qualitats, confort i tarannà de la ciutat. Cap anotació, però, no ha estat tan falaguera com la que, segles enrere, li adreçà Miguel de Cervantes en una de les pàgines de **Don Quijote de la Mancha**:

Barcelona, archivo de la cortesía, albergue de los extranjeros, hospital de los pobres, patria de los valientes, venganza de los ofendidos y correspondencia grata de firmes amistades, y en sitio y en belleza, única.

BARCELONA: LA GUERRA, EL BARRI "XINO" I LA RAMBLA

Els paisatges recurrents de la literatura estrangera encarada a Barcelona es poden agrupar en la terna temàtica del títol. Tot i que encara s'hi hauria d'afegir l'impacte que generen Gaudí i l'arquitectura modernista, així com la sovintejada referència als miradors de privilegi de la ciutat: el Tibidabo i Montjuïc.¹

Abans d'entrar en la Barcelona en temps de guerra i revolució, podem acostar-nos a l'agitació de les jornades d'octubre de 1934, temps de revolta a tot l'Estat espanyol i quan el president Lluís Companys, -el 6 d'octubre- proclamà l'Estat Català dins de la República Federal Espanyola. En el remolí d'aquestes jornades hi ambientà, Joseph Kessel, la novel·la **Une balle perdue** (1964). Ara bé, el 6 d'octubre no fou sinó el pràmbul de l'ensulsiada que començà l'estiu de 1936. George Orwell, a **Homage to Catalonia** (1938) s'encara a la tragèdia dels Fets de Maig de 1937, complex episodi de revolució dins de la revolució que també recull la novel·la **El Palace** (1962), de Claude Simon. Per un altre costat, l'estusiam de la revolta de l'any anterior es pot seguir en el capítol corresponent d'André Malraux a **L'espoir** (1937). I es dóna

¹ El crític Alex Broch, en el treball La mirada estrangera (publicat a Barcelona en la literatura "Barcelona Metròpolis Mediterrània". n. 20) analitza el gruix més consistent d'aquesta literatura, proposa unes alternatives de reflexió i estableix uns paràmetres de distribució en quatre apartats: Novel·les de la Guerra Civil, Ètica i estètica del mal, La ciutat com a determinació d'un destí i La ciutat com a lloc d'encontre i retrobament.

l'avinentesa que tots tres narradors (Kessel, Malraux i Simon) escometen la novel·la des de la perspectiva d'un mateix espai -l'Hotel Colon, a la Plaça de Catalunya- però amb cronologia diferent: el primer hi viu els fets del 6 d'octubre de 1934, Malraux hi relata els enfrontaments per ocupar l'hotel, el 19 de juliol de 1936, i Claude Simon s'encara als malaurats Fets de Maig de 1937 amb la degollina de trotsquistes a mans de l'ortodoxia stalinista.

Unes altres referències i visions de Barcelona en temps de guerra es rastregen a les memòries d'Stephen Spender, **World Within World** (1951) i, una mica més de biaix, en l'obra d'Aldous Huxley, **After Many a Summer** (1939), en algunes pàgines d'Alejo Carpentier i en pinzellades d'André Gide, d'Antoine de Saint-Exupéry, d'Ernest Hemingway i François Mauriac, entre altres.

Un altre mite literari per a la mirada estrangera és la geografia física i humana del barri "Chino", l'indret urbà potser més literaturitzat de la ciutat durant tot el segle XX. Es un marc per excel·lència de la narrativa policíaca i, entre els escriptors estrangers, es presenta amb una embrollada amalgama que barreja un antic escenari de lluites sindicals, una geografia d'espionatge durant la Primera Guerra Mundial i on s'assumeix, d'altra banda, que el barri no és mai un espai neutre: això vol dir que situar-hi una novel·la implica decantar-se per ambients de submón i de marginalitat. Ho deixa prou clar Paul Bowles, a Memòries d'un nòmada, quan apunta que, del barri "Chino" barceloní, es deia que era el més viciós de totes les ciutats europees. Després de visitar-lo com a turista, l'autor anota que ha quedat prou satisfet de la depravació que hi ha trobat.

La llista d'obres i autors per iniciar-se en aquest suposat laberint del vici pot començar amb Pierre Mac Orlan, **La bandera** (1931) i **Rues secrètes** (1934), pot continuar amb l'experiència del saxofonista americà d'**A night in Barcelona** (1947), de William Irish, i encarar-se sense embuts en les obres més contundents de la sèrie: **Journal du voleur** (1949), de Jean Genêt, **Le bleu du**

ciel (1957), de Georges Bataille i **La marge** (1967), d'André Pieyre de Mandiargues. En tots tres títols, sobretot en els dos primers, s'hi rastreja una metafísica del mal que és plenament assumida pels personatges de Genêt i de Bataille.

Tot i ser a tocar del barri "Chino", La Rambla es converteix, per contra, en un espai idíl·lic, una avinguda insòlita de bellesa singular i, potser, l'indret barceloní més lloat per les plomes forànies. Per a bona part dels escriptors estrangers, La Rambla (que en general pluralitzen i converteixen en Les Rambles) s'associa a la fusió de quatre criteris complementaris: és un passeig, un espai demòtic, un mercat de flors i una geografia d'agitació ciutadana. Per això, els barcelonins hi van a badar, a passejar, a comprar flors, a mirar les noies i a fer la revolució. Amb lleugeres variacions i matisos així ho reflecteixen l'índit Rubén Darío, l'escriptor anglès Evelyn Waugh, el novel·lista txec Karel Capek, el periodista Ilya Eremburg, l'acadèmic francès Louis Bertrand, l'il·lustre Jean-Paul Sartre -en la breu llambregada barcelonina a **La nausée** (1938)-, i també Gertrude Stein, André Maurois, Henry Miller, Georges Simenon i Eugenio Montale, entre altres.

Barcelona, doncs, se'ns presenta com una fadrina festejada amb escriu pels literats i sobretot afortunada des d'aquesta perspectiva de l'esguard estranger que miro de presentar. I ho és, de venturosa, tant si compten el nombre d'escriptors que l'han enaltida com si ho fem per la qualitat i la contundència de les plomes esmentades. I aquesta mirada estrangera sobre la ciutat, en el sentit més ampli, encara es pot arrodonir amb altres autors i obres com ara René Bizet, **Avez-vous vu dans Barcelone?** (1926), Francis Carco, **Printemps d'Espagne** (1929), Henry de Montherlant, **La petite infante de Castille** (1929), Henry-François Rey, **Les pianos mécaniques** (1962), Rossana Rossanda, **Un viatge inútil** (1981), Italo Calvino, **Palomar** (1983), Vassilis Alexakis, **Talgo** (1983) i Gabriel García Márquez, **Doce cuentos peregrinos** (1992). A banda s'han de

considerar els comentaris i textos més breus de Boris Vian, Tomasso Marinetti i Francis Picabia, entre molts d'altres.

LES ALTRES CIUTATS DEL PRINCIPAT

La resta de les ciutats catalanes no han tingut la mateixa requesta i no han estat, ni de bon tros, tan transitades pel cosmopolitisme que genera i caracteritza Barcelona. Tot i amb això es poden espigolar referències diverses com ara la novel·la de geografia lleidatana de l'escriptor austríac, Alexander Giese, **Lérida oder Derlange Schatten** (1983) o el recull de poemes de l'italià Antoni Arca, poeta alguerès, que ha jugat amb el nom de la ciutat en el llibre **Isabelleida** (1991). També algunes peces teatrals del flamenc Paul Koeck que tenen aires manllevats del Camp de Tarragona o el volum del peruà Federico Mould Távora amb una notícia de la Girona republicana.

Posats a rastrejar altres referències urbanes vistes per escriptors foranis cal esmentar la singular experiència mataronina d'Stendhal quan hi passà, el mes de setembre de 1837, en una breu escapada de Perpinyà fins a Barcelona. A Mataró hi féu parada i fonda, trobà la ciutat agradable i ben disposada, però comenta que li fou servit un dinar de poca qualitat, massa abundós de carn i amb regust d'oli ranci. L'il·lustre narrador francès no reeixí de fer-se entenent que volia ous i fins que no arribà a Barcelona, a l'hostal de les Quatre Nacions, no aconseguí, segons que deixà escrit, de menjar amb una mica de decòrum.

De tota manera, més difícil ho va tenir Hans Christian Andersen quan el carruatge en què viatjava va haver d'heure-se-les, per terres gironines, amb un Fluvià crescut per les pluges de la tardor de 1862 i sense cap pont per on poder creuar eixuts. La cosa succeí a Bàscara i en un indret on no feia gaire que havia bolcat una diligència i s'hi havien ofegat un parell de passatgers. Es en aquestes cròniques i relacions de viatges més generals on puntegen

diferents indrets, rurals i urbans, de la geografia catalana. Altres exemples poden ser el viatge de Giacomo G. Casanova de València fins a Barcelona o les memòries de l'escriptor rus Issac Iakovlevitx Pavlovski que visità Catalunya en la segona meitat del XIX.

La literatura i les ciutats són conceptes que passen de bracet des de fa més d'un segle, són amics que es fan companyia i han après el bon ofici de la tolerància que les fa complementàries. La literatura n'ha reflectit les palpitations i els canvis que s'hi produïen però, com sempre i fidels a elles mateixes, les imatges de la literatura són múltiples, polivalents i sovint carregades d'ambigüitat. Poden anar del ditirambe fins a la crítica, del retrat a la visió simbòlica i de l'esforç ennoblidor fins a frec de l'esperpent. Per la mateixa raó i segons l'òptica canviant dels escriptors, les ciutats són a voltes estimades i enaltides, a vegades enyorades i, quan cal, criticades. Són, de tota manera, imatges que volen, miralls que canvien i velles col·leccions de fotografies groguenques que parlen d'un temps que només pot conjugarse en passat.

Isidor Cònsul